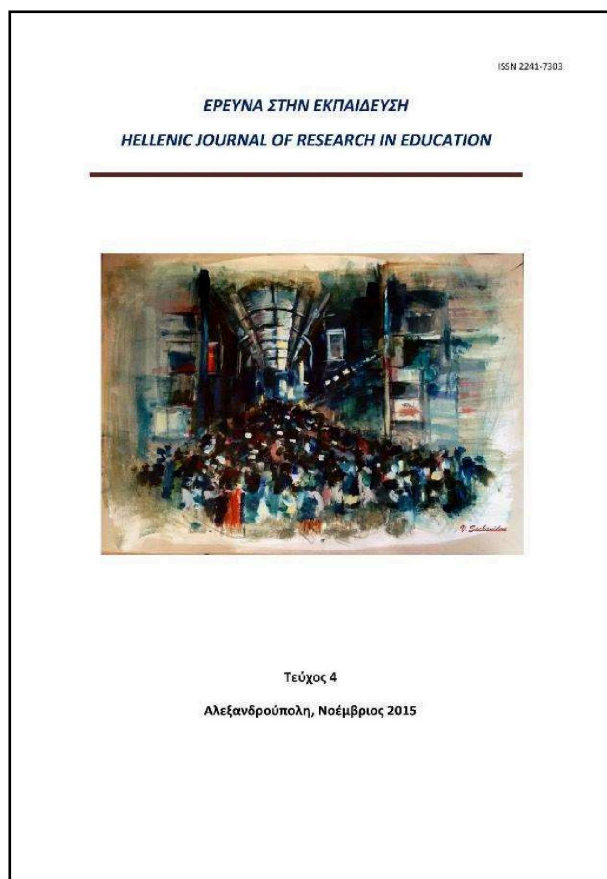

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Τόμ. 4 (2015)

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Αποτύπωση των δράσεων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας στον χώρο της Α'βάθμιας κ Β'βάθμιας Εκπαίδευσης. Μια ποιοτική μελέτη θεματικής ανάλυσης των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθ

Ζωή Καρανικόλα, Χαρίκλεια Πίτσου

doi: [10.12681/hjre.8858](https://doi.org/10.12681/hjre.8858)

Copyright © 2016, Ζωή Καρανικόλα, Χαρίκλεια Πίτσου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρανικόλα Ζ., & Πίτσου Χ. (2015). Αποτύπωση των δράσεων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας στον χώρο της Α'βάθμιας κ Β'βάθμιας Εκπαίδευσης. Μια ποιοτική μελέτη θεματικής ανάλυσης των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθ. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 4, 128–151. <https://doi.org/10.12681/hjre.8858>

Αποτύπωση των δράσεων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας στον χώρο της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Μια ποιοτική μελέτη θεματικής ανάλυσης των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα»

Ζωή Καρανικόλα¹, Χαρίκλεια Πίτσου²

¹ Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Med, Πανεπιστήμιο Πατρών

² Εκπαιδευτικός ΠΕ60, Med, PhD, Πανεπιστήμιο Πατρών

gzdanas@yahoo.gr xpitsou@hotmail.com

Περίληψη. Η πολιτισμική ετερότητα αποτελεί ένα πρόβλημα που απασχολεί τα τελευταία χρόνια την ελληνική πολιτεία. Η περίοδος 1996-2011 χαρακτηρίζεται από έναν σημαντικό αριθμό νόμων, προεδρικών διαταγμάτων, εγκυκλίων και υπουργικών αποφάσεων αναφορικά με την επίσημη προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να διαχειριστεί την πολιτισμική ετερότητα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών, βασικοί στόχοι της οποίας είναι από τη μια η ενεργός ένταξή τους και από την άλλη η μείωση της σχολικής διαρροής.

Πιο συγκεκριμένα, το παρόν άρθρο παρουσιάζει μια ποιοτική ανάλυση των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) από το 2002-2011, προκειμένου να αποτυπωθούν οι δράσεις του Υπουργείου Παιδείας σχετικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάλυση περιορίζεται στο περιεχόμενο των εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας κι όχι στο αν εφαρμόστηκαν και πώς στο πεδίο της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Τα αποτελέσματα της ερευνητικής αυτής προσπάθειας έδειξαν ότι η διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας έγκειται στην ύπαρξη ενός νομοθετικού πλαισίου που καθορίζει την ίδρυση και λειτουργία Διαπολιτισμικών Σχολείων, Τάξεων Υποδοχής, Φροντιστηριακών Τμημάτων, Τάξεων Υποδοχής Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, Ενισχυτικών Φροντιστηριακών Τμημάτων Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας και Ξένων Σχολείων, στην εφαρμογή ποικίλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και στη συγγραφή Αναλυτικών Προγραμμάτων και Σχολικών Εγχειριδίων.

Summary. Cultural diversity is an issue of concern in recent years for the Greek state. The period 1996-2011 is characterized by a considerable number of laws, presidential decrees, circulars and decrees regarding the official Greek state's effort to manage cultural diversity in Primary and Secondary Education. Particular emphasis is placed on education of foreign students, the main objectives of which is on the one hand their active integration and on the other hand the reduction of dropouts. More specifically, this article presents a qualitative analysis of the annual reports of the Ministry of Education for the National Commission for Human Rights (NCHR) from 2002 to 2011, in order to properly reflect the actions of the Ministry of Education on the protection of cultural diversity. It is worth noting that the analysis is limited to the content of the reports of the Ministry of Education and not on whether they were implemented or not and how in the field of Primary and Secondary Education. The results of this research effort showed that the management of cultural diversity regards the existence of a legal framework setting the foundation and operation of Intercultural Schools, Reception Classes, tutorials, Reception Classes Educational Priority Zones, Amplifier tutorials Educational Priority Zones and Foreign Schools, the implementation of various training programs and the writing of curriculums and textbooks.

Λέξεις – κλειδιά: πολιτισμική ετερότητα, εκπαίδευση αλλοδαπών μαθητών, νομοθεσία Υπουργείου Παιδείας, εκθέσεις Υπουργείου Παιδείας, Εθνική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

1. Εισαγωγή

Το πρόβλημα της συμβίωσης πολιτισμικά διαφορετικών ατόμων είναι έντονο στην Ελλάδα, ιδίως τα τελευταία 30 χρόνια, και είναι ιδιαίτερα συνυφασμένο με την πολιτισμική ετερότητα. Η ετερότητα σε ένα γενικό επιφανειακό επίπεδο αφορά κάθε προσωπικό, φυσικό χαρακτηριστικό ή δημογραφικό (δέρμα, φύλο, καταγωγή) (Ely & Thomas, 2001), ενώ σε ένα βαθύτερο σχετίζεται με στάσεις, αξίες και πεποιθήσεις (Harrison, Price & Bell, 1998). Η γλώσσα, η εθνότητα, η θρησκεία και ο πολιτισμός είναι οι συνηθέστεροι άξονες γύρω από τους οποίους αναπτύσσεται η ετερότητα. Οι ορισμοί των Hoffman και Moll προσεγγίζουν κυρίως τις πολιτισμικές μειονότητες. Έτσι, κατά τον Hoffman (1997), κάθε σχεδόν ορισμός της ετερότητας εστιάζει στις εμπειρίες των μειονοτήτων που έχουν ιστορικά δεχτεί κακή μεταχείριση από την εκπαίδευση και τις κοινωνικοοικονομικές δομές, ενώ ο Moll ορίζει την ετερότητα σε σχέση με τις φυλετικές, πολιτισμικές ή ταξικές διαφορές

και η διαχείρισή της στο σχολείο αποτελεί μείζονος σημασίας εκπαιδευτικό θέμα του 21^{ου} αι. (ό.α. Boethel, 2003).

Η οικονομική κρίση στη χώρα μας επηρέασε τον αριθμό εισόδου μεταναστών, καθώς, σύμφωνα με έρευνα της Eurostat το 2010, το 50% του συνόλου των εισερχόμενων μεταναστών εγκαταλείπουν την Ελλάδα. Ωστόσο, σύμφωνα με την τελευταία Απογραφή της Εθνικής Στατιστικής Αρχής (2011), το ποσοστό των αλλοδαπών που διαμένει μόνιμα στην Ελλάδα εξακολουθεί να είναι σημαντικό, αφού ανέρχεται στο 8.34% του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 52.7% προέρχεται από την Αλβανία. Αναφορικά με τον μαθητικό πληθυσμό, το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών που φοιτά στο δημοτικό σχολείο ανέρχεται σε 10% του μαθητικού πληθυσμού, σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ, 2010).

Σε όλες τις δημοκρατικές χώρες ένας από τους σημαντικότερους μηχανισμούς χειρισμού των πολιτισμικών διαφορών είναι η προστασία των δικαιωμάτων των ομάδων που συνιστούν πολιτισμική μειονότητα. Αυτά τα δικαιώματα, όμως, χρήζουν ενός νομικού πλαισίου, το οποίο θα τα προάγει, θα τα προωθεί, θα τα υπερασπίζεται και θα συμβάλλει στην εφαρμογή και υλοποίησή τους.

Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικών αναφορικά με τη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας, καθώς έχει αποτελέσει αιτία πολέμων ή τουλάχιστον δικαιολογία. Στόχος των πολιτικών τους είναι τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν ένα κοινό σύνολο αξιών, οι οποίες θα διαμορφώσουν κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές στάσεις και συμπεριφορές για την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας. Από το 1990 και μετά η ετερότητα και ειδικότερα η προστασία της αποτελεί μείζονος σημασίας θέμα για τους διεθνείς οργανισμούς εξαιτίας του φόβου ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί απειλή για την επιβίωση της πολιτισμικής ετερότητας (Logan, Langfield, Craith, 2010).

Η Ελλάδα δεν έχει μείνει απαθής στα τεκταινόμενα στον διεθνή χώρο. Συμμετέχει ως ιδρυτικό μέλος στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και σε όλους σχεδόν τους Διεθνείς Οργανισμούς που λειτουργούν είτε στο πλαίσιο του ΟΗΕ (UNESCO, Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, Συμβούλιο Ευρώπης) είτε ανεξάρτητα από τον ΟΗΕ (NATO, ΟΟΣΑ). Στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), αντίστοιχα όργανα (Επιτροπή, Συμβούλιο, Κοινοβούλιο) καθορίζουν την ευρωπαϊκή πολιτική με βάση την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Ως μέλος όλων αυτών των Οργανισμών η Ελλάδα σε σημαντικό βαθμό έχει εναρμονιστεί με το πνεύμα των Διεθνών κι Ευρωπαϊκών Συμβάσεων, βασικός σκοπός των οποίων είναι η σύναψη διακρατικών συμφωνιών και η αποδοχή κοινών δράσεων, καθώς και η διαφύλαξη και ανάπτυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών. Οι βασικές αρχές των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Ελληνικό Σύνταγμα προέρχονται από τα 30 άρθρα της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (10 Δεκεμβρίου 1948), που έχει ψηφίσει και αναγνωρίσει η Ελλάδα από το 1949.

2. Ελληνικό νομικό πλαίσιο και πολιτισμική ετερότητα

Η περίοδος 1996-2011 χαρακτηρίζεται από ένα πολυάριθμο σύνολο νόμων, προεδρικών διαταγμάτων, εγκυκλίων και υπουργικών αποφάσεων αναφορικά με την προσπάθεια της πολιτείας να διαχειριστεί την πολιτισμική ετερότητα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η επιλογή αυτής της περιόδου δεν έγινε τυχαία. Το 1996 με το ν. 2413/96 έχουμε την πρώτη θεσμοθετημένη προσπάθεια του ελληνικού κράτους να διαχειριστεί την ετερότητα, ενώ το 2011 έχουμε την τελευταία δημοσιευμένη ετήσια έκθεση του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΕΔΑ).

Μελετώντας τους βασικότερους νόμους αναφορικά με την πολιτισμική ετερότητα και την εκπαίδευση, μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες: την Κύρωση Διεθνών κι Ευρωπαϊκών Συμβάσεων, την Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης του Εξωτερικού και την Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και των Αλλοδαπών μαθητών. Μεγαλύτερη έμφαση, ωστόσο, δίνεται στην εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών.

Αναφορικά με την εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών, ορισμένοι νόμοι αφορούν στην ίδρυση, οργάνωση και το σχεδιασμό των Διαπολιτισμικών Σχολείων, στη λήψη αντισταθμιστικών μέτρων για την καλύτερη επίδοση των μαθητών αυτών, στην εγγραφή των αλλοδαπών στο σχολείο και την πρόσβασή τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Πιο συγκεκριμένα, η επίσημη εκδοχή της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης εκφράζεται με το ν. 2413/96 (ΦΕΚ 124 τ. Α/17.6.1996), ο οποίος αφορά στον σκοπό και το περιεχόμενο της, στα σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, στο εκπαιδευτικό προσωπικό και τη διοίκηση των σχολείων. Ως σκοπός της ορίζεται η οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης «για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες». Προηγείται, ωστόσο, αυτού του νόμου η υπουργική απόφαση αρ. ΣΤ/11 (ΦΕΚ171/18.03.1996), η οποία αφορά στη σύσταση Ενιαίου Διοικητικού Τομέα θεμάτων

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Εκπαίδευσης Ελληνοπαίδων Εξωτερικού, Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Αποκέντρωσης στο Υπουργείο Παιδείας. Η εκπαιδευτική πολιτική για την υποστήριξη των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών εκφράζεται με δυο θεσμούς: με την ίδρυση και τη λειτουργία των σχολείων Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, των Τάξεων Υποδοχής (ΤΥ) και των Φροντιστηριακών Τμημάτων (ΦΤ).

Η παρ. 41 του ν. 3149 (ΦΕΚ 141/10.06.2003) αφορά στην εφαρμογή στο Γυμνάσιο προγραμμάτων ενισχυτικής διδασκαλίας για τους μαθητές και των τριών τάξεων που παρουσιάζουν δυσκολίες ή για αυτούς που επιθυμούν να βελτιώσουν την επίδοσή τους. Με το ν. 3879 (ΦΕΚ 163/21.09.2010) και πιο συγκεκριμένα με το άρθρο 26, με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, ορίζονται οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ), στις οποίες εντάσσονται σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που λειτουργούν σε περιοχές με χαμηλό συνολικό εκπαιδευτικό δείκτη, υψηλή σχολική διαρροή, και χαμηλή πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς και χαμηλούς κοινωνικοοικονομικούς δείκτες, όπως χαμηλό συνθετικό δείκτη ευημερίας και ανάπτυξης και υψηλό δείκτη κινδύνου φτώχειας. Στόχος των ΖΕΠ είναι η ισότιμη ένταξη όλων των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της λειτουργίας υποστηρικτικών δράσεων για τη βελτίωση της μαθησιακής επίδοσης.

Τέλος, κάποιες υπουργικές αποφάσεις αφορούν στη μετατροπή δημόσιων σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε διαπολιτισμικά (αρ. Φ10/221Γ1/1236 - ΦΕΚ874/17.09.1996, αρ.Φ10/35/Γ1/1058 - ΦΕΚ 1143/29.10.1998, αρ.Δ4/409-ΦΕΚ1053/08.08.2001, αρ.Δ4/461-ΦΕΚ 1336/15.10.2001), στην ίδρυσή τους (αρ.Δ4/520 - ΦΕΚ 1611/16.08.1999), στην αύξηση και σύσταση νέων οργανικών θέσεων εκπαιδευτικών Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (αρ. 358/Δ4/29.08.2000 - ΦΕΚ 1068/30.08.2000, αρ.425/Δ4/28.08.2001 - ΦΕΚ 1130/ 30.08.2001, αρ.86335/Δ4/26.08.2002 - ΦΕΚ 1132/29.08.2002) αλλά και στις διαδικασίες και προϋποθέσεις μετάθεσης εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στα εν λόγω σχολεία (αρ. 114163/Δ2/14.10.04 - ΦΕΚ 1592/25.10.2004).

Αναφορικά με την εγγραφή των αλλοδαπών μαθητών στο νηπιαγωγείο (προεδρικό διάταγμα υπ' αριθμόν 201 - ΦΕΚ 161/13.07.98, άρθρο 7), εκτός από τα τυπικά δικαιολογητικά που ισχύουν για όλους τους μαθητές, μπορούν να ζητηθούν και πρόσθετα, όπως στοιχεία που φανερώνουν την εθνικότητα.

Μαθητές που δεν είναι ορθόδοξοι, απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών (104071/Γ2/04.08.2008), χωρίς να είναι αναγκαία η αιτιολόγηση της άρνησης, ενώ σύμφωνα με την εγκύκλιο Αρ.Φ.12/977/109744/Γ1/26.08.2008 κατά την ώρα διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος παρακολουθούν υποχρεωτικά τη διδασκαλία διαφορετικού διδακτικού αντικειμένου σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης. Εάν δεν υπάρχει άλλο τμήμα, παρακολουθούν πρόγραμμα ελληνικής γλώσσας. Αναφορικά με τη διαδικασία επιλογής σημαιοφόρων, παραστατών και υπεύθυνων για την κατάθεση στεφάνων μπορούν να συμμετέχουν και αλλοδαποί μαθητές, οι οποίοι φοιτούν τουλάχιστον δύο χρόνια σε ελληνικό σχολείο (αρ.Γ1/219/13.03.2001 (ΦΕΚ 277/16.03.2001).

Τέλος, την περίοδο 2007-2010 ακολουθούν αρκετές εγκύκλιοι (132502/Γ1/21-11-2007, 8657/Γ2/21-01.2008, 126877/Γ1/03.10.2008, 117052/Γ1/23.09.2009, 132998/Γ1/21.10.2010) αναφορικά με την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών στην εκπαίδευση μέσα από την εφαρμογή αντίστοιχων προγραμμάτων, οι οποίες διακρίνονται από το ίδιο πνεύμα με τα προαναφερθέντα νομικά κείμενα.

3. Μεθοδολογία

3.1. Στόχος έρευνας

Στόχος αυτής της ερευνητικής μελέτης είναι να διαπιστωθεί μέσα από τη θεματική ανάλυση των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) κατά πρώτον σε ποιο βαθμό το νομικό πλαίσιο και οι αντίστοιχες πολιτικές προστασίας της πολιτισμικής ετερότητας παραμένουν σε ρητορικό επίπεδο ή εφαρμόζονται στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και κατά δεύτερον αν εφαρμόζονται μέσα από ποιες δράσεις υλοποιούνται. Η εξαγωγή συμπερασμάτων βασίζεται στα στοιχεία των συγκεκριμένων εκθέσεων και στο τι διατείνεται το Υπουργείο Παιδείας πως έχει εφαρμοστεί.

3.2. Καθορισμός και παρουσίαση του υπό έρευνα υλικού: έρευνα ετήσιων εκθέσεων Υπουργείου Παιδείας προς την Ε.Ε.Δ.Α.

Στην παρούσα έρευνα μελετήθηκαν οι ετήσιες εκθέσεις του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το οποίο συμμετέχει σε αυτήν για ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πεδίο της αρμοδιότητάς του. Η ΕΕΔΑ αποτελεί στην Ελλάδα σημαντικό συμβουλευτικό όργανο της

Πολιτείας και του Υπουργείου Παιδείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συνεστήθη με το νόμο 2667/1998, σύμφωνα με τις αρχές του Παρισιού, που υιοθετήθηκαν από το ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Βασική ιδέα που ενέπνευσε τη δημιουργία της είναι η συνεχής παρακολούθηση της εξέλιξης των θεμάτων προστασίας των Δικαιωμάτων των Ανθρώπων, η συνεχής ενημέρωση, η ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς (ΟΗΕ, Συμβούλιο Ευρώπης, ΟΑΣΕ).

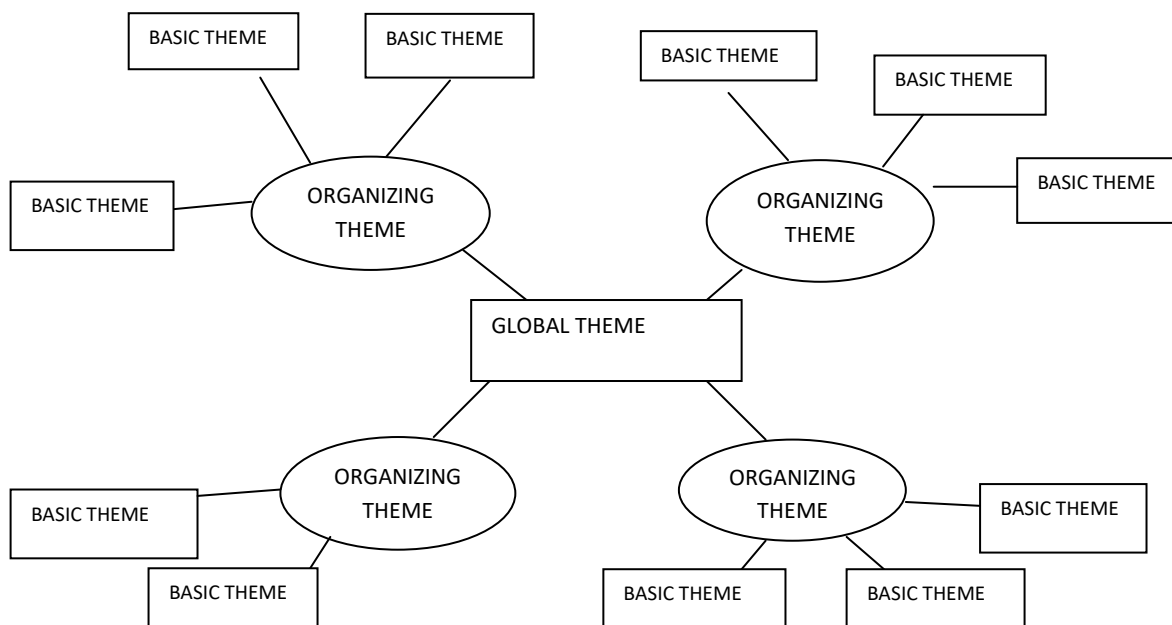
Μέσα από τις ετήσιες εκθέσεις της (το 2000 έχουμε την πρώτη έκθεση), ελέγχει την πορεία, την εξέλιξη αλλά και τις αδυναμίες των πολιτικών που αφορούν μεταξύ άλλων στην εκπαίδευση των αλλοδαπών. Στην παρούσα ερευνητική μελέτη μελετήθηκαν και αναλύθηκαν οι ετήσιες εκθέσεις του Υπουργείου Παιδείας προς την Ε.Ε.Δ.Α από το 2002 (όπου έχουμε την πρώτη) μέχρι το 2011 (όπου έχουμε την τελευταία δημοσιευμένη έκθεση).

3.3 Παρουσίαση μεθοδολογικού εργαλείου

Στην συγκεκριμένη έρευνα για την εξέταση των ερευνητικού μας υλικού χρησιμοποιήσαμε την ποιοτική ανάλυση και πιο συγκεκριμένα το εργαλείο της θεματικής ανάλυσης (thematic analysis) με τη βοήθεια των θεματικών δικτύων (thematic networks), η οποία συνιστά μια επαγωγική αναλυτική διαδικασία και βασίζεται περισσότερο στις αρχές της θεωρία της επιχειρηματολογίας (argumentation theory) του Toulmin (1958) (ό.α. Attride – Stirling, 2001). Η μέθοδος αυτή παρέχει μια μεθοδική και συστηματική ανάλυση του υπό έρευνα υλικού, διευκολύνει την οργάνωση της ανάλυσης κι επιτρέπει μια βαθιά και πλούσια εξερεύνηση των επιφανειακών και βαθύτερων δομών του κειμένου (Gibbs, 2007; Braun & Clarke, 2006). Ο Boyatzis (1998) αναφέρει ότι η θεματική ανάλυση συνιστά μια διαδικασία κωδικοποίησης ποιοτικών πληροφοριών.

Η θεματική ανάλυση έχει περισσότερο ως στόχο να αποκαλύψει την κατανόηση ενός θέματος ή τη σημασία μιας ιδέας παρά να επιλύσει συγκρουόμενους ορισμούς ενός προβλήματος. Περιλαμβάνονται τρεις τάξεις θεμάτων: το βασικό θέμα (basic theme), το οργανωτικό (organizing) και το ολικό (global). Το βασικό αφορά στα πιο απλά χαρακτηριστικά των δεδομένων του κειμένου και από μόνο του δίνει λίγες πληροφορίες για το σύνολο του κειμένου. Προκειμένου να επιτευχθεί βαθύτερη κατανόηση του περιεχομένου του κειμένου, θα πρέπει να το διαβάσουμε σε σχέση με τα άλλα βασικά θέματα και όλα μαζί συνθέτουν τη δεύτερη τάξη θεμάτων, το οργανωτικό θέμα (organizing

theme). Το οργανωτικό θέμα είναι μεσαίας τάξης θέμα, το οποίο οργανώνει τα βασικά θέματα σε ομάδες παρόμοιων θεμάτων. Ο ρόλος του επίσης είναι να επαυξήσει την έννοια και τη σημασία ενός ευρύτερου θέματος το οποίο ενώνει αρκετά οργανωτικά θέματα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται το τρίτο θέμα, το ολικό (Global Theme). Το ολικό θέμα είναι υπερτασσόμενο (super- ordinate) θέμα και περιλαμβάνει τη βασική ιδέα του κειμένου ως σύνολο (σχεδιάγραμμα 1). Η ανάλυση με τη μέθοδο αυτή περιλαμβάνει 3 γενικά στάδια: τη μείωση του κειμένου, τη διερεύνηση του υλικού και την ολοκλήρωση της έρευνας. (ό.α. Attride – Stirling, 2001).

Σχεδιάγραμμα 1.: Δομή ενός θεματικού δικτύου

3.4. Συγκρότηση θεματικών δικτύων

Το βασικό θέμα του ερευνώμενου υλικού είναι η εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών. Τα οργανωτικά θέματα που προέκυψαν με τα αντίστοιχα βασικά θέματα ήταν: νομοθετικό πλαίσιο (νόμοι, προεδρικά διατάγματα, εγκύκλιοι, υπουργικές αποφάσεις), εφαρμογή προγραμμάτων (σκοπός, θεματολογία, φορείς υλοποίησης, δράσεις) και συγγραφή αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων (αρχές, άξονες, στόχοι, προγράμματα, ενότητες, ύλη).

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

3.5. Περιγραφή θεματικών δικτύων

1. Νομοθετικό πλαίσιο

1.1. Νόμοι, εγκύκλιοι, προεδρικά διατάγματα

Οι ετήσιες εκθέσεις αναφέρουν πως το Υπουργείο Παιδείας έχει λάβει μια σειρά μέτρων για να προωθήσει το δικαίωμα στη μόρφωση των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που εγείρονται από την αύξηση της πολιτισμικής ετερότητας της ελληνικής κοινωνίας. Βασικός στόχος της είναι η προσέλευση και η φοίτηση όλων των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Το νομοθετικό πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις, έχει διαμορφωθεί από τους νόμους 2413/96 και 2817/2000 και από σειρά υπουργικών αποφάσεων, κυριότερη από τις οποίες είναι η Απόφαση Φ12/20/Γ1/7-9-99 για την ίδρυση και τη λειτουργία των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων. Οι τάξεις υποδοχής και τα φροντιστηριακά τμήματα ιδρύονται, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην ετήσια έκθεση του 2009 προκειμένου η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών να γίνει περισσότερο αποτελεσματική, συμμετοχική και ενεργητική.

Σύμφωνα με τα Προεδρικά Διατάγματα 201/98 και 155/78 που ισχύουν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και τις υπ' αριθμ. 100758/Γ2/29-09-05 και 120839/Γ2/01-11-2005 εγκυκλίους, που ίσχυσαν κατά το σχολικό έτος 2005-2006 για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, οι ανήλικοι αλλοδαποί όχι μόνο μπορούν να εγγράφονται σε όλα τα δημόσια σχολεία της χώρας, αλλά είναι δυνατό να εγγράφονται και με ελλιπή στοιχεία.

Επιπλέον, ισχύουν ειδικές διατάξεις που προβλέπουν τις υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών λειτουργιών (Προϊσταμένων, Διευθυντών, Εκπαιδευτικών) ως προς την εφαρμογή του νόμου για την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών. Επιπλέον, για την εφαρμογή των Φροντιστηριακών Τμημάτων και των Τάξεων Υποδοχής έχουν συσταθεί οργανικές θέσεις σε συγκεκριμένα σχολεία.

Τέλος, οι αλλοδαποί μαθητές διευκολύνονται στην ένταξή τους στη μαθησιακή διαδικασία με την απαλλαγή από τη βαθμολογία στα μαθήματα της Αρχαίας και Νεοελληνικής Γλώσσας και από την προφορική εξέταση στα υπόλοιπα μαθήματα για τον πρώτο χρόνο φοίτησης στο ελληνικό σχολείο, ενώ παρέχονται διευκολύνσεις και για το

δεύτερο έτος. Επιπλέον, προάγονται ή απολύονται με χαμηλότερη βαθμολογική βάση (άρθρο 3, του ΠΔ 182/84, άρθρο 34 του ΠΔ 60/2000).

1.2. Ίδρυση και λειτουργία Διαπολιτισμικών Σχολείων, Τάξεων Υποδοχής και Φροντιστηριακών Τμημάτων, ΖΕΠ, Σχολείου Ευρωπαϊκής Παιδείας και Ξένων Σχολείων

Με το νόμο 2413/96 (ΦΕΚ 124 τ. Α/17.6.1996) ιδρύονται 26 σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, τα οποία σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας (ετήσιες εκθέσεις 2003) εγγυώνται την ισότητα των ευκαιριών για όλους τους μαθητές χωρίς διακρίσεις και διαποτίζουν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις. Όλοι οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν στα σχολεία αυτά επιμορφώνονται και όσοι επιλέγονται να καλύψουν τα κενά που δημιουργούνται, επιλέγονται με κριτήριο τις γνώσεις τους στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης ή ξένης.

Στα διαπολιτισμικά σχολεία εφαρμόζονται τα προγράμματα των αντίστοιχων δημοτικών σχολείων, τα οποία με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, η οποία εκδίδεται ύστερα από σύμφωνη γνώμη του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ), είναι δυνατό να προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ανάγκες των μαθητών τους. Έτσι, κατά περίπτωση, είναι δυνατό να εφαρμόζονται στα Διαπολιτισμικά Σχολεία ειδικά Αναλυτικά Προγράμματα με δυνατότητα πρόσθετων ή εναλλακτικών μαθημάτων, με μειωμένο ωράριο εκπαιδευτικών και με μειωμένο αριθμό μαθητών ανά τάξη. Στα σχολεία αυτά υπηρετούν και γηγενείς μαθητές, ενώ για να χαρακτηριστεί ένα σχολείο διαπολιτισμικό θα πρέπει ο αριθμός των παλιννοστούντων και/ή αλλοδαπών μαθητών να πλησιάζει το 45% του συνολικού αριθμού των μαθητών.

Σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις λειτουργίας των διαπολιτισμικών σχολείων, οργανώθηκαν εκδηλώσεις με συμμετοχή μαθητών, οικογενειών και κοινότητας, που προωθούν τις έννοιες της διαπολιτισμικότητας και της ετερότητας και διευκολύνουν την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις κοινότητές τους. Επιπλέον, έγιναν δράσεις ευρέως παιδαγωγικού ενδιαφέροντος (επισκέψεις σε μουσεία, πανεπιστήμια, επαγγελματικούς χώρους, πολιτικούς θεσμούς, δημιουργία εφημερίδας), δράσεις επαγγελματικού προσανατολισμού στο πλαίσιο προώθησης της κοινωνικής ένταξης, αξιοποίηση διδακτικού υλικού, συνεργασία σχολικών μονάδων με τοπικούς φορείς και με συλλόγους γονέων

δίνοντας έμφαση σε μια πιο ουσιαστική εμπλοκή της οικογένειας στην εκπαιδευτική διαδικασία (Ετήσια Έκθεση Υπουργείου Παιδείας προς ΕΕΔΑ, 2009).

Το διάστημα 2002 – 2009 ο αριθμός των Διαπολιτισμικών Σχολείων κυμαίνεται από 23-27, ενώ ο αριθμός των ΦΤ και των ΤΥ κυμαίνεται από 613 μέχρι 1.296. Πτώση του αριθμού τους παρατηρείται το έτος 2008-2009, όπου έχουμε 424 ΤΥ και ΦΤ. Χαρακτηριστικό είναι πως στις ετήσιες εκθέσεις του 2010 και του 2011 δε γίνεται κάποια αναφορά στον αριθμό λειτουργίας των προαναφερθέντων τμημάτων.

Η ετήσια έκθεση του 2011 κάνει ιδιαίτερη αναφορά στον θεσμό των Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ), ο οποίος εισάγεται με το νόμο 3879/2010. Στο θεσμό αυτόν εντάσσονται σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που λειτουργούν σε περιοχές με χαμηλό συνολικό εκπαιδευτικό δείκτη, υψηλή σχολική διαρροή, χαμηλή πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση καθώς και χαμηλούς κοινωνικοοικονομικούς δείκτες. Αρχικά εφαρμόζεται πιλοτικά στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Με την Υπουργική Απόφαση Φ.1ΤΥ/930/118741/Γ1/2.11.2011 ορίζονται οι σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και των 13 Περιφερειακών Διευθύνσεων, όπου δύνανται να λειτουργήσουν Τάξεις Υποδοχής ΖΕΠ και Ενισχυτικά Φροντιστηριακά Τμήματα ΖΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, ορίζεται ότι ο συνολικός αριθμός δημοτικών σχολείων, όπου δύνανται να λειτουργήσουν Τάξεις Υποδοχής ΖΕΠ, είναι 873 και ο συνολικός αριθμός Ενισχυτικών Φροντιστηριακών Τμημάτων ΖΕΠ είναι 160.

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών

Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Πίνακας 1. Ίδρυση και λειτουργία Διαπολιτισμικών Σχολείων, Τάξεων Υποδοχής και Φροντιστηριακών Τμημάτων, ΖΕΠ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ	ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	ΤΑΞΕΙΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ
2002	23	422	556
2003	27	422	556
2004	25	1200 Τ.Υ. και Φ.Τ. (αναφέρονται συνολικά)	
2005	25	427	186
2006	25	322 (Α/θμια Εκπαίδευση) 35 (Β/θμια Εκπαίδευση)	147 (Α/θμια Εκπαίδευση) 41 (Β/θμια Εκπαίδευση)
2007	25	286 (Α/θμια εκπαίδευση) 34 (Β/θμια Εκπαίδευση)	146 (Α/θμια εκπαίδευση) 31 (Β/θμια Εκπαίδευση)
2008	25	179 (Α/θμια εκπαίδευση)	134(Α/θμια εκπαίδευση)
2009	26	215 (Α/θμια εκπαίδευση) 63 (Β/θμια εκπαίδευση)	209 (Α/θμια εκπαίδευση) 202 (Β/θμια εκπαίδευση)
2010	Δεν υπάρχει αναφορά		
2011	Δεν υπάρχει αναφορά	876: ο δυνατός αριθμός λειτουργίας Ζ.Ε.Π.	160: ο δυνατός αριθμός λειτουργίας Ζ.Ε.Π.

Επιπλέον, στην ετήσια έκθεση του 2005 αναφέρεται ότι ιδρύεται «Σχολείο Ευρωπαϊκής Παιδείας» στο Ηράκλειο βάσει του νόμου 3376/2005. Το σχολείο αυτό παρέχει εκπαίδευση στους μαθητές του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Ασφάλεια Δικτύων Πληροφοριών, που εδρεύει στην Κρήτη, γενικότερα όμως έχει ως στόχο να αποτελέσει πρότυπο πολυγλωσσικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με ευρωπαϊκό προσανατολισμό, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην ετήσια έκθεση.

Επιπρόσθετα, στην ετήσια έκθεση του 2007 αναφέρεται πως το Υπουργείο Παιδείας, προκειμένου να διευκολύνει την εκπαίδευση αλλοδαπών μαθητών ξένων κοινοτήτων που ζουν κι εργάζονται στη χώρα μας, έχει χορηγήσει άδεια λειτουργίας σε ξένα

ιδιωτικά σχολεία, τα οποία λειτουργούν υπό την άμεση εποπτεία και ευθύνη των πρεσβειών τους. Τα σχολεία αυτά είτε παρέχουν και ξενόγλωσση και ελληνόγλωσση εκπαίδευση είτε ακολουθούν ξένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με παράλληλη υποχρεωτική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Διαλέξεις, ημερίδες και άλλες εκδηλώσεις κοινού ενδιαφέροντος (π.χ.ελληνογαλλικές, ελληνογερμανικές) οργανώνονται συχνά στα σχολεία αυτά, ενισχύοντας τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα τους.

2. Εφαρμογή Προγραμμάτων

2.1. Σκοπός και θεματολογία προγραμμάτων

Στις ετήσιες εκθέσεις του Υπουργείου Παιδείας προς την ΕΕΔΑ ως βασικός σκοπός των προγραμμάτων αναφέρεται η δημιουργία προϋποθέσεων που διασφαλίζουν σε όλους τους μαθητές ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση. Η θεματολογία τους αφορά κυρίως στα ανθρώπινα δικαιώματα, στην πολιτισμική ετερότητα, στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην καλλιέργεια της αλληλοκατανόησης, του σεβασμού και της ανοχής της ετερότητας, στην αντιμετώπιση της ξενοφοβίας, του ρατσισμού και του αντισημιτισμού, στην καλλιέργεια στάσεων που χαρακτηρίζουν τον ενεργό πολίτη, στην ενίσχυση της ελληνομάθειας, στην παροχή ψυχολογικής υποστήριξης των ευάλωτων ομάδων αλλά και στη σύνδεση του σχολείου με την κοινότητα. Απευθύνονται τόσο στους εκπαιδευτικούς, τους διευθυντές και τα στελέχη της εκπαίδευσης όσο και στους μαθητές.

2.2. Φορείς υλοποίησης προγραμμάτων

Τα προγράμματα αυτά χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από εθνικούς πόρους, ενώ τα περισσότερα σχεδιάζονται από το Υπουργείο Παιδείας ή /και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (το οποίο έχει μετονομαστεί από το 2011 με τον ν. 3966 (ΦΕΚ Α' 118/24-05-2011) σε Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής) σε συνεργασία με ελληνικά Πανεπιστήμια (Καποδιστριακό, Κρήτης, Θεσσαλίας, Θεσσαλονίκης). Τα προγράμματα αυτά είναι τα εξής:

- Πρόγραμμα Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών μαθητών.
- Παιδεία Ομογενών.
- Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων.
- Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων.
- Πρόγραμμα Ελληνοπαίδων Εξωτερικού.

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

- Πρόγραμμα «Καλλιπάτειρα», το οποίο αποτελεί μετεξέλιξη του προγράμματος «Ολυμπιακή Παιδεία».
- Προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Αγωγής, Αγωγής Υγείας, Αισθητικής Αγωγής, Πολιτιστικών Θεμάτων.
- Ταχύρυθμα επιμορφωτικά προγράμματα στη Διαχείριση προβλημάτων σχολικής τάξης, φορέας υλοποίησης των οποίων είναι το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2005-2007). Στα προγράμματα αυτά συμμετείχαν 5.000 εκπαιδευτικοί.

Επίσης, σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις, κάποια άλλα προγράμματα γίνονται σε συνεργασία με Διεθνείς Οργανισμούς. Τέτοια είναι:

- Πρόγραμμα «Δίκτυο Συνεργαζόμενων Σχολείων» της UNESCO, στο οποίο συμμετέχουν 100 περίπου σχολικές μονάδες της Α/θμιας και της Β/θμιας εκπαίδευσης.
- Εκστρατεία που υλοποιήθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας σε συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης: «Όλοι διαφορετικοί – Όλοι ίσοι» (2006).
- Παιδεία της Δημοκρατίας, μια βασική διάσταση του οποίου είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση, πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ξεκίνησε το 1997 αλλά από το 2007 και μετά μετεξελίχθηκε στο πρόγραμμα: «Παιδεία για τη Δημοκρατία και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα». Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του 2006, δήλωσαν συμμετοχή 40 σχολεία σε όλη την Ελλάδα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και 3 ειδικά. Οι συμβαλλόμενες σχολικές ομάδες θα πρέπει να μελετήσουν τα προτεινόμενα κείμενα, να υπάρξει προβληματισμός και να συντάξει μια Διακήρυξη για την Ανεκτικότητα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
- Πρόγραμμα «Αυτοβιογραφία Διαπολιτισμικών Συναντήσεων» του Συμβουλίου της Ευρώπης σε συνεργασία με την Action Aid.
- Πρόγραμμα ΙΡΙΣ- Καταπολέμηση Κοινωνικών Διακρίσεων και Στερεοτύπων, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος – Πλαισίου Progress 2010 (Call for Proposals VP/2010/008 Support to National Activities aiming at the identification of good practices in combating discrimination and promoting equality). Το 2011 ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα, ενώ το 2012 συνεχίστηκε σε διαφορετικό άξονα. Το πρόγραμμα υλοποιείται από τη Γ.Γ.Ν.Γ. με τη συνεργασία του Συνήγορου του Πολίτη, του Κέντρου Παιδαγωγικής και της Καλλιτεχνικής Επιμόρφωσης (ΣΧΕΔΙΑ).

Από τον Σεπτέμβριο του 2010 μέχρι τον Δεκέμβριο του 2013 τα Ελληνικά Πανεπιστήμια υλοποιούν εκ νέου δράσεις, που εντάσσονται στο πλαίσιο των Πράξεων «Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών», «Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη». Τα προγράμματα αυτά εντάσσονται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», συγχρηματοδοτούνται από το ΕΣΠΑ και απευθύνονται σε όλα τα δημόσια σχολεία της ελληνικής επικράτειας (νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια, λύκεια).

2.3. Δράσεις στο πλαίσιο υλοποίησης των προγραμμάτων

Οι δράσεις των προγραμμάτων στοχεύουν στην υποστήριξη της σχολικής και κοινωνικής ένταξης των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών, στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των στελεχών της εκπαίδευσης, στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ευρύτερης εκπαιδευτικής κοινότητας αλλά και της τοπικής κοινωνίας, στην ενίσχυση των σχολικών μονάδων με την παροχή εκπαιδευτικού υλικού, στην ανάπτυξη της ελληνομάθειας των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών με υποστήριξη της γλωσσικής και επικοινωνιακής δεξιότητας των μαθητών μέσω τάξεων υποδοχής και ενισχυτικής διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα αφορούν κυρίως στα εξής:

- Παραγωγή διδακτικού υλικού. Δημιουργείται νέο διδακτικό υλικό με βοηθήματα στη μητρική γλώσσα των αλλοδαπών μαθητών αλλά και διδακτικά πακέτα, τα οποία διανέμονται σε όλα τα σχολεία και εισαγάγουν τους μαθητές στις βασικές αρχές της Διαπολιτισμικής Αγωγής. Στο υλικό αυτό περιλαμβάνεται ημερολόγιο τοίχου, όπου αναγράφονται οι βασικές αρχές των 5 μεγάλων θρησκειών (Χριστιανική, Μουσουλμανική, Ιουδαϊκή, Ινδουιστική, Βουδιστική), επιτραπέζιο ημερολόγιο με στοιχεία για τον πολιτισμό ενός μεγάλου αριθμού χωρών, συλλογή ψηφιακών δίσκων με μουσική από 55 χώρες και μια σειρά παραμυθιών από πολλές χώρες για το νηπιαγωγείο. Επιπλέον, στο πλαίσιο δράσης των προγραμμάτων διανεμήθηκαν 52.026 τίτλοι βιβλίων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ δημιουργήθηκαν και βάσεις δεδομένων στα συνεργαζόμενα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του 2008. Επίσης, δημιουργείται Μεθοδολογικός Οδηγός Χρήσης του Εκπαιδευτικού Υλικού κι Οδηγός Επιμόρφωσης για τους εκπαιδευτικούς. Αξιοποιείται το εγχειρίδιο *“ABC: Teaching Human Rights, Practiced Activities for Primary and Secondary schools”* της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ η Διεύθυνση

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης του Υπουργείου Παιδείας προχώρησε στην παραγωγή οπτικοακουστικού εκπαιδευτικού υλικού με στόχο την προώθηση μεταξύ άλλων του σεβασμού στη διαφορετικότητα. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του 2005, ως νέο μέλος του Οργανισμού Task Force for the International Cooperation on Holocaust Research and Remembrance, το Υπουργείο Παιδείας θα εισαγάγει από το επόμενο έτος τη διδασκαλία της ιστορίας της εβραϊκής κοινότητας στο πλαίσιο του μαθήματος της «Τοπικής Ιστορίας». Με εγκύκλιό του στις 24-1-05 προτρέπει τους διευθυντές των σχολείων να οργανώσουν επισκέψεις στα εβραϊκά μουσεία Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Ρόδου. Απεστάλη επίσης κείμενο σχετικό με το ολοκαύτωμα για να διαβαστεί στα σχολεία.

- Διοργάνωση συναντήσεων και εκδηλώσεων με συμμετοχή των μαθητών, των οικογενειών και της κοινότητας, οι οποίες περιλαμβάνουν ανοιχτές συζητήσεις, γνωριμία με τοπικές κουζίνες, μουσικές βραδιές. Διοργανώνονται επισκέψεις σε μουσεία, πανεπιστήμια, επαγγελματικούς χώρους και πολιτικούς θεσμούς.
- Διοργάνωση σεμιναρίων επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών αλλά και μαθητικών συμποσίων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Στο πλαίσιο του προγράμματος «Καλλιπάτειρα», 2.000 καθηγητές φυσικής αγωγής επιμορφώθηκαν σε σεμινάριο 40 ωρών σχετικά με το πρόγραμμα, βασικές ενότητες του οποίου αποτελούν η ισότητα των δυο φύλων στην εκπαίδευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ανοχή στη διαφορετικότητα, η πολυπολιτισμικότητα, η αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, η κοινωνική αλληλεγγύη, η φυσική αγωγή και τα ολυμπιακά ιδεώδη. Στην ετήσια έκθεση του 2007 αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι στο πλαίσιο του Προγράμματος «Εκπαίδευση παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών» για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση υπήρξαν 92 επιμορφωτικές δράσεις με τη συμμετοχή 5.797 εκπαιδευτικών. Επίσης, ενεπλάκησαν 582 σχολικές μονάδες, ενώ 62.410 μαθητές ωφελήθηκαν από την παρέμβαση. Στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα, υπήρξαν 44 επιμορφωτικά προγράμματα για εκπαιδευτικούς γυμνασίων με πολυπολιτισμική σύνθεση, στα οποία συμμετείχαν 1.351 εκπαιδευτικοί όλων των ειδικοτήτων. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν 2 κεντρικές Ημερίδες Δημοσιοποίησης του έργου (Αθήνα και Θεσσαλονίκη), στις οποίες συμμετείχαν συνολικά 757 εκπαιδευτικοί και στελέχη της εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα, στην ετήσια έκθεση του Υπουργείου Παιδείας το 2008, αναφέρεται για το ίδιο πρόγραμμα ότι στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση πραγματοποιήθηκαν 80 επιμορφωτικές δράσεις, ότι υπήρξαν 5.993 ωφελούμενες

σχολικές μονάδες από επιμορφώσεις, 8.502 ωφελούμενοι εκπαιδευτικοί και 68.990 ωφελούμενοι μαθητές. Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση αντίστοιχα αναφέρεται ότι το 2007-2008 συνεργάστηκαν 203 σχολεία, ενώ σε σεμινάρια επιμόρφωσης συμμετείχαν 677 εκπαιδευτικοί.

- Υποστήριξη σχολικής και κοινωνικής ένταξης παλιννοστώντων και αλλοδαπών μαθητών στο πλαίσιο δράσης των προγραμμάτων. Στην ετήσια έκθεση του 2008 αναφέρεται ότι στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση λειτούργησαν 2.958 τμήματα στήριξης σε σχολεία (γλωσσική και ψυχοκοινωνική), ενώ στη Δευτεροβάθμια αντίστοιχα πραγματοποιήθηκε ενισχυτική διδασκαλία για ανάπτυξη γλωσσικών δεξιοτήτων, θερινά προλυκειακά τμήματα, ενώ συνολικά συμμετείχαν 3.466 μαθητές και 172 φιλόλογοι. Για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε άλλες περιπτώσεις ακολουθήθηκε η συνδιδασκαλία (10%), σε άλλες πραγματοποιήθηκε σε ξεχωριστά τμήματα που λειτούργησαν παράλληλα με το σχολικό πρόγραμμα (71%) και σε άλλα με το πέρας του (19%). Οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν τα παιχνίδια ρόλων, οι κάρτες αντικειμένων, οπτικοακουστικά μέσα.

3. Συγγραφή Αναλυτικών Προγραμμάτων και Σχολικών Εγχειριδίων

3.1. Αρχές, άξονες, στόχοι Αναλυτικών Προγραμμάτων

Η συγγραφή των νέων αναλυτικών προγραμμάτων (ΦΕΚ 303/13-03-2003) συγκαταλέγεται στις δραστηριότητες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Στην ετήσια έκθεση του υπουργείου Παιδείας το 2006, ορίζονται ως γενικές αρχές των νέων ΑΠ, μεταξύ άλλων η εξασφάλιση των ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων μάθησης για όλους τους μαθητές, η ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, η διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η ευαισθητοποίηση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παγκόσμιας ειρήνης. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Υπουργείου Παιδείας το 2007, τα αναλυτικά προγράμματα στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης στη γνώση έχουν αναδιαμορφωθεί ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Οι παραπάνω αρχές αποτέλεσαν το θεωρητικό υπόβαθρο για τη συγγραφή των νέων σχολικών εγχειριδίων (2006-2009), τα οποία διαφοροποιούνται σημαντικά από τα προηγούμενα. Αποκτούν μια διαθεματική, διαπολιτισμική κατεύθυνση. Στους άξονες, γενικούς στόχους και τις θεμελιώδεις έννοιες της διαθεματικής προσέγγισης τονίζεται η ανάγκη ανάπτυξης της εκτίμησης και του σεβασμού αλλά και της αρμονικής συμβίωσης με αλλόγλωσσους.

3.2. Σχολικά εγχειρίδια

Αρχικά, εισάγονται καινοτόμες δράσεις –προγράμματα, που προάγουν μια νέα προσέγγιση στον τρόπο διδασκαλίας. Στο πρόγραμμα της Ευέλικτης Ζώνης, αναφέρεται στην ετήσια έκθεση του 2007, δίνονται ως σχέδια εργασίας τα εξής: η δημιουργική αξιοποίηση της γλωσσικής και πολιτισμικής διαφορετικότητας και η διαπολιτισμική εργασία και ένα σχολείο για όλους: το δικαίωμα στη διαφορά. Επιπρόσθετα, τα θέματα των διακρίσεων, ρατσισμού, ξενοφοβίας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βρίσκονται στην «Ημερήσια Διάταξη» του Π.Ι. και διαχέονται σε όλη την εκπαίδευση (Α/θμια και Β/θμια), τόσο στα βιβλία και στις οδηγίες όσο και στις σχετικές δραστηριότητες των στελεχών του Π.Ι. (Ημερίδες, Συνέδρια, επισκέψεις, αφίσες κτλ). Τη σχολική χρονιά 2006-2007 εισάγονται 30 νέα βιβλία στο δημοτικό σχολείο, ενώ τα επόμενα χρόνια (2007-2009) αλλάζουν 52. Επιπλέον, αλλάζουν οι στόχοι και οι σκοποί των μαθημάτων. Στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών της ελληνικής γλώσσας του δημοτικού σχολείου, αναφέρεται ενδεικτικά πως τα κείμενα της λογοτεχνίας παρέχουν διάφορες οπτικές και ερμηνείες του κόσμου, εμπλουτίζουν την αντίληψη των μαθητών για τον κόσμο, διεκτονούν τον ορίζοντα των εμπειριών τους, ευνοούν την κατανόηση της διαφορετικότητας και την ανάπτυξη της ανεκτικότητας κι αποτελούν δίαυλο επικοινωνίας στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια κοινότητα. Στη Β/θμια εκπαίδευση επιπλέον, δίνεται έμφαση στην Παιδεία της Δημοκρατίας, στην αρχαία Ελληνική λογοτεχνία, στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών καθώς και στον Ευρωπαϊκό πολιτισμό. Αντίστοιχα μαθήματα που προάγουν αυτές τις έννοιες είναι «Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι Ρίζες του», που διδάσκεται στην Α΄ Λυκείου, «Εισαγωγή στο Δίκαιο και στους Πολιτικούς Θεσμούς», που διδάσκεται στη Β΄ Λυκείου, «Κοινωνική και Πολιτική Οργάνωση στην Αρχαία Ελλάδα», που διδάσκεται στη Β΄ τάξη του Λυκείου. Τέλος, στη Γ΄ τάξη του Γυμνασίου, οι μαθητές διδάσκονται μορφές δημοκρατικής αγωγής, την οργάνωση κοινωνικών θεσμών και κοινωνικών ομάδων, τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και εκδημοκρατισμού του πολίτη, θέματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεθνών σχέσεων.

4. Συμπεράσματα

Με βάση τα προαναφερθέντα, διαπιστώνουμε πως οι πολιτικές προστασίας της ετερότητας δε μένουν σε επίπεδο ρητορικό, αλλά αναλαμβάνονται και γίνονται δράσεις. Οι δράσεις αυτές σχεδιάζονται συνήθως από το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σε συνεργασία με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κι απευθύνονται περισσότερο

στην υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό και Γυμνάσιο). Βασίζονται στις κατευθυντήριες γραμμές του ΟΗΕ και των διεθνών συμβάσεων και προωθούν αρχές, όπως η ισότητα, η εξάλειψη διακρίσεων, η ανοχή, η κοινωνική δικαιοσύνη και ο αμοιβαίος σεβασμός ανάμεσα στους λαούς και τους πολιτισμούς.

Σε ό, τι αφορά τους πολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές, βασικοί στόχοι είναι η επιτυχής κι ενεργός ένταξη των μαθητών και ο περιορισμός της σχολικής διαρροής μέσα κυρίως από αντισταθμιστικούς θεσμούς. Προς αυτή την κατεύθυνση, παράγεται κατάλληλο υλικό, συγγράφονται νέα αναλυτικά προγράμματα και νέα σχολικά εγχειρίδια, ενθαρρύνεται η βιωματική και διαθεματική προσέγγιση.

Σε επίπεδο μαθητών, οι δράσεις αφορούν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίησή τους, στην καλλιέργεια κατάλληλων δεξιοτήτων που ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή τους στα κοινά και στη διαμόρφωση στάσεων που χαρακτηρίζουν τον ενεργό πολίτη. Σε επίπεδο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, οι οποίοι ανταποκρίνονται θετικά, στόχος είναι η ενημέρωση, η ευαισθητοποίηση, η διαχείριση προβλημάτων στην τάξη και η συμμετοχή σε βιωματικά εργαστήρια.

Με τα προγράμματα οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να προβληματιστούν γύρω από τις σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις που άπτονται της πολυπολιτισμικότητας στο σχολείο και να αναπτύξουν δεξιότητες που ανταποκρίνονται στα καινούργια κοινωνικά μηνύματα και να προσπεράσουν τις αγκυλώσεις του εκπαιδευτικού θεσμού, οι οποίες κάνουν το σχολείο στην ελληνική κοινωνία θεσμό αναπαραγωγικό των κοινωνικών ανισοτήτων και εμποδίζουν να εφοδιάσει τα παιδιά και τους νέους με κριτική και δημιουργική σκέψη (Δραγώνα & Φραγκουδάκη 2008).

Τα παραπάνω συμπεράσματα συνάδουν με το γενικότερο αίτημα της διεθνούς κοινότητας για αρμονική συνύπαρξη ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Συνεπώς και η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική, όπως αυτή διαμορφώνεται ιδίως τα τελευταία χρόνια, εξελίσσεται και δε λειτουργεί μεμονωμένα, αλλά επηρεάζεται τόσο από τις εθνικές και κοινωνικές απαιτήσεις όσο και από τις διεθνείς τάσεις και συνθήκες. Για αυτό και υπάρχουν αρμόδια συμβουλευτικά όργανα, όπως είναι η ΕΕΔΑ, τα οποία ελέγχουν την πορεία, την εξέλιξη, τις ελλείψεις και τις αδυναμίες των πολιτικών που αφορούν μεταξύ άλλων στην εκπαίδευση των αλλοδαπών.

Ενδεικτικά, στις ειδικές παρατηρήσεις των ετήσιων εκθέσεων της ΕΕΔΑ συχνά αναφέρονται ελλείψεις της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Το 2000 αναφέρεται, για παράδειγμα, ότι κρίνεται σκόπιμη η ενσωμάτωση στο νόμο, με ειδική διάταξη, των εδαφίων γ', δ', και ε' του άρθρου 28 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΟΗΕ, 1989, Ν. 2101/1992), σύμφωνα με την οποία κάθε κράτος καθιστά ανοιχτές και προσιτές σε κάθε παιδί τη σχολική κι επαγγελματική ενημέρωση και λαμβάνει μέτρα ενθάρρυνσης της τακτικής σχολικής φοίτησης και μείωσης του ποσοστού εγκατάλειψης των σχολικών σπουδών από τους ανήλικους αλλοδαπούς.

Στην ετήσια έκθεση του 2001 επισημαίνεται πως είναι αναγκαίο να υπάρξει ειδική νομοθετική πρόβλεψη για την ενίσχυση από το Υπουργείο Παιδείας των ειδικών τμημάτων διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα ανήλικα παιδιά προσφύγων και αιτούντων άσυλο. Επίσης, επισημαίνεται η παράλειψη από τη μεριά της ελληνικής πολιτείας σχετικά με την παροχή υποτροφιών σε πρόσφυγες για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, γεγονός που αντιβαίνει στο άρθρο 22 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το καθεστώς των προσφύγων.

Επίσης, στον απολογισμό της έκθεσης για το 2010 ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην προστασία των δικαιωμάτων και πιο συγκεκριμένα από το τμήμα Δ' αναφέρεται πως δεν έχει σημειωθεί καμιά πρόοδος στη διάρκεια αυτής της χρονιάς, καθώς «είναι δύσκολο – αν όχι αδύνατο- να σχεδιαστεί οποιαδήποτε δράση περί εκπαίδευσης χωρίς τη συμβολή του Υπουργείου Παιδείας, το οποίο και απέχει από τις συνεδριάσεις της Επιτροπής καθ' όλη τη διάρκεια του έτους» (Ετήσια Έκθεση 2010: 25).

Το Υπουργείο Παιδείας έχει αναμφισβήτητα προχωρήσει σε δράσεις αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας. Ωστόσο, πέρα από τις ειδικές παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής της νομοθεσίας, προκύπτουν επιπλέον κάποια ερωτηματικά σχετικά με την εφαρμογή τους στο πεδίο της εκπαίδευσης. Φτάνουν όλες οι προαναφερθείσες δράσεις στα σχολεία και σε ποια έκταση; Καλύπτουν πραγματικά τις εκάστοτε εκπαιδευτικές ανάγκες;

Μέσα από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, προκύπτει πως η συνολική προσπάθεια του Υπουργείου Παιδείας έχει λάβει όχι μόνο θετικές αλλά και αρνητικές κριτικές. Έτσι, για παράδειγμα, τα νέα αναλυτικά προγράμματα και τα νέα σχολικά εγχειρίδια γενικά έχουν τύχει ευρείας αποδοχής και έχουν δεχτεί θετική κριτική κυρίως ως προς την ευαισθησία με

την οποία προσεγγίζουν θέματα, όπως είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Χαραλαμπίκης, 2002). Ωστόσο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την κριτική που έχουν δεχτεί ως προς την αντικειμενική δυσκολία εφαρμογής τους λόγω ελλιπούς εκπαιδευτικού υλικού και ελλιπούς ενημέρωσης των εκπαιδευτικών (Νικολάου, 2010).

Επιπλέον, το σύνολο των δυνατοτήτων και των επιλογών που παρέχονταν από τη νομοθεσία δε φαίνεται να αξιοποιήθηκαν επαρκώς. Έτσι, ενώ η νομοθεσία παρέχει τη δυνατότητα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού τη χώρας προέλευσης καθώς και τη δυνατότητα πρόσληψης ειδικών επιστημόνων (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών) για τη διευκόλυνση του έργου των Τάξεων Υποδοχής και των Φροντιστηριακών Τμημάτων, στην πράξη οι ρυθμίσεις αυτές δε τέθηκαν σχεδόν ποτέ σε ισχύ και λειτουργία ή εφαρμόστηκαν επιλεκτικά και σε πολύ περιορισμένη κλίμακα (Zachos, 2007). Παρόμοια αποτελέσματα έδειξε έρευνα των Μαυρομμάτη και Τσιτσελίκη (2004), σύμφωνα με τους οποίους το υπάρχον νομικό πλαίσιο έχει σαφώς διευκολύνει και υποστηρίξει τη φοίτηση και την ένταξη των αλλόγλωσσων μαθητών, χωρίς, ωστόσο, να έχουν υπάρξει θεαματικά αποτελέσματα τόσο ως προς την τακτικότητα φοίτησής τους όσο και ως προς την επίδοσή τους.

Επιπλέον, τα ερευνητικά δεδομένα της αντίστοιχης περιόδου στην Ελλάδα δείχνουν τις ελλείψεις των εκπαιδευτικών σε θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν (Δαμανάκη, 1997, Μάρκου, 1997, Νικολάου, 2000, Παπαχρήστου-Παλαιολόγου 2002, Φραγκουδάκη (1997), Τριάρχη- Herrmann (2000), Unicef (2001), Σπινθουράκη (2001), Γκότοβου-Αθανασίου (2002), Κοσσυβάκη (2002), Καρατζιά – Σπινθουράκη (2005), Μάγου (2005 & 2008), Σκούρτου (2005) (ό.α. Παπαχρήστος, 2011). Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν τους εαυτούς τους ελάχιστα αποτελεσματικούς να ανταποκριθούν στα διδακτικά τους καθήκοντα (Καρλατήρα, 2002), ενώ εκκρεμότητες εξακολουθούν να υπάρχουν σε ζητήματα αντιλήψεων τόσο από την πλευρά των εκπαιδευτικών όσο και από την πλευρά των στελεχών της εκπαίδευσης (Μαυρομμάτης, Τσιτσελίκης, 2004).

Συνεπώς, μια προέκταση της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας θα ήταν να διερευνηθεί η εφαρμογή όλων των προαναφερθέντων δράσεων στο πεδίο της εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα σε επίπεδο εκπαιδευτικού προσωπικού και μαθητικού πληθυσμού, σε επίπεδο σχολικών μονάδων και σε επίπεδο σχολικών τάξεων.

Βιβλιογραφία

- Attride – Stirling, J. (2001). *Thematic networks: an analytic tool for qualitative research*. *Qualitative Research* Copyright. London: SAGE Publications, vol.1(3):385-405.
- Boethel, M. (2003). *Diversity. School, Family & Community Connections. Annual Synthesis*. Austin, Texas: SEDL.
- Boyatzis, R.E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, London, & New Delhi: SAGE Publications.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101. ISSN 1478-0887.
- Δραγώνα Θ. & Φραγκουδάκη Α. (2008). «Εισαγωγή. “Πρόσθεση όχι αφαίρεση πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση”» στο Δραγώνα Θ., Φραγκουδάκη Α. (επιμ.), *Πρόσθεση, όχι Αφαίρεση, Πολλαπλασιασμός, όχι Διαίρεση. Η μεταρρυθμιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σ. 17-56.
- Ely, R.J. & Thomas, D.A. (2001). *Cultural Diversity at Work: The Effects of Diversity Perspectives on Work Group Processes and Outcomes*. *Administrative Science Quarterly*, 46 (2), 229-273.
- Ζάχος, Δ. (2007). *Η αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των μαθητών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον*. Στο Μακρή– Μπότσαρη Ε. (επιμ.) *Θέματα Διαχείρισης προβλημάτων σχολικής τάξης*. Τόμος Α: http://www.pischools.gr/programs/sxoltaxi/tomos_A.pdf.
- Gibbs, G. R., (2007). *Thematic coding and categorizing. Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Harrison, D.A., Price, K.H. & Bell, M.P. (1998). *Beyond Relational Demography. Time and the effects of surface and deep level diversity on work group cohesion*. *Academy of Management Journal*, 41, 95-107.
- ΙΠΟΔΕ, (2010). Ποσοτικά στατιστικά στοιχεία που ανακλήθηκαν από το: <http://www.antigone.gr/files/gr/library/selected-publications-on-migration-and-asylum/greece/statistika%20stoiheia%20IPODE.pdf>

Καρατζιά, Ε., Σπινθουράκη, Η. (2005). «Διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης» στο Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως 2η ή Ξένη γλώσσα, Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Δ.ΕΚ.) – Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 8-10 Ιουλίου 2005, Τόμ. ΙΙΙ, Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Δ.ΕΚ.) – Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 58-60.

Καρλατήρα, Π., (2005). *Η σχολική Βαβέλ και η αγωνία του δασκάλου*, Εφ. Το Βήμα, 06-01-2002.

Keddie, A. (2012). *Educating for Diversity and Social Justice*. NY: Routledge.

Logan, W., Langfield, M. & Craith, M.N. (2010). *Intersecting concepts and practices*, in W. Logan, M. Langfield & M.N. Craith (eds) *Cultural Diversity, Heritage and Human Rights. Intersections in Theory and Practice*. Routledge.

Μαυρομμάτης, Γ. & Τσιτσελίκης, Κ. (2004). «*Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ελλάδα 1990-2003: Πολιτικές και πρακτικές*», στο Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική-ΚΕΜΟ.

Νικολάου, Γ. (2010). *Διαπολιτισμική διδακτική. Το νέο περιβάλλον. Βασικές αρχές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαχρήστος, Κ. (2011). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Χαραλαμπίκης, Χρ. (2002). *Βιβλιοκρισίες. Με λογισμό κι όνειρο, Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων Ε και ΣΤ τάξης Δημοτικού*. Μέντορας, τ.5. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.